

„Desatero“ návrhů nutných systémových změn ve prospěch ohrožených dětí v návaznosti na negativní dopady reformy systému NRP a péče o ohrožené děti v posledních letech

Usnesení nezávislé Skupiny expertů z oblasti sociálně právní ochrany dětí (SPOD), náhradní rodinné péče (NRP) a ústavní výchovy (ÚV) přijaté na setkání dne 23. 3. 2022 v Praze.

Reformy v oblasti sociálně právní ochrany dětí (SPOD) a náhradní rodinné péče (NRP) z minulých let navzdory svým ambicím nevyřešily dlouhodobé problémy systému ochrany ohrožených dětí v ČR, ale naopak jeho nedostatky prohloubily. Vyjadřujeme vážné obavy o další směřování systému SPOD v České republice a vyzýváme tímto k široké odborné i politické debatě o nápravě dopadů sporných opatření na životy ohrožených dětí.

Jako naléhavá a zásadní vnímáme zejména následující témata:

1. VYUŽÍVÁNÍ ZKUŠENOSTÍ ODBORNÍKŮ Z PRAXE

Nutnost zapojení všech subjektů profesně zainteresovaných do péče o ohrožené děti do řešení potřebných systémových změn ve prospěch ohrožených dětí všech věkových skupin.

- psychologové z oblasti NRP
- zástupci orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)
- zástupci ústavní výchovy (dětské domovy DD, dětské domovy se školou DDŠ, dětské diagnostické ústavy DDÚ, výchovné ústavy VÚ, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc ZDVOP, DC - dětská centra – centra komplexní zdravotní a sociální péče, tj. aktuálně dětské domovy pro děti do 3 let)
- zástupci pěstounů
- opatrovníčtí soudci

Jako stěžejní cítíme nutnost zapojení psychologů, k jejichž názorům není dostatečně přihlíženo a jejich úzké propojení s pracovníky dalších složek systému NRP, a to k lepšímu porozumění psychosociálního vývoje dítěte.

2. NUTNOST ODBORNÉ DIAGNOSTIKY DĚTÍ VYSTAVENÝCH TRAUMATICKÝM ZKUŠENOSTEM

Přijetí funkčních opatření na včasný záchyt, diagnostiku a ochranu zanedbávaných, týraných a zneužívaných dětí.

Za posledních 10 let se počet dětí se syndromem CAN (Child Abuse and Neglect - syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte) zdvojnásobil, dosahuje téměř deset tisíc zachycených případů ročně (statistiky MPSV – zkráceny v posledních dvou letech snížením plnění oznamovací povinnosti v důsledku zavření škol v rámci koronavirových opatření). MPSV metodickým vedením a výkladem zákona zúžilo okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana dětí vztahuje, je podceňována prevence. Spisová dokumentace dětí, která je vedená na OSPOD, se uzavírá i v případech dětí se syndromem CAN, neputuje za dětmi při změně bydliště rodičů a hrubé násilí, páchané na dětech, se z rodinné anamnézy těchto dětí (a také jejich sourozenců), vytrácí. Nejsou nastaveny limity sanace biologické rodiny, děti jsou ponechávány v patologickém prostředí biologických rodin neúměrně dlouho a do ústavních zařízení či náhradních rodin jsou často umísťovány velmi pozdě a nevratně psychicky poškozené. Je nutné klást na první místo zájem dítěte a nespoléhat na možnost sanace (opravitelnosti) každé rodiny, což se v praxi ukázalo jako nefunkční.

Odborníci se shodli na nutnosti odborné diagnostiky dětí, které byly vystaveny násilí nebo jiným traumatickým zkušenostem (zanedbávání, týrání, sexuální obtěžování, násilí v rodině) v odborných Centrech komplexní a sociálně zdravotní péče (aktuálně dětské domovy pro děti do 3 let) a v Dětských diagnostických ústavech.

Prof. Zdeněk Matějček: „Rozumět znamená pomáhat.“

3. VČASNÉ ROZHODNUTÍ VE PROSPĚCH DÍTĚTE

Nutnost revize novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, schválené v roce 2021, zejména předávání dětí z terénu přechodným pěstounům bez rozhodnutí soudu, uzavírání smluv ve ZDVOP a znevýhodnění dlouhodobé pěstounské péče.

Novela neřeší právní aspekty a negativní dopady ustanovení nového § 27a ZSPOD (předávání dětí přechodným pěstounům bez předchozího rozhodnutí soudu) v praxi.

„Desatero“ návrhů nutných systémových změn ve prospěch ohrožených dětí v návaznosti na negativní dopady reformy systému NRP a péče o ohrožené děti v posledních letech

Sporný výklad ustanovení § 27a ZSPOD může vést k tomu, že rozhodnutí orgánů SPOD ve prospěch dětí budou oddalována z obav před následnými postihy za špatné posouzení situace, kdy pracovníci OSPOD mohou práva dítěte naopak poškodit. Je vyvíjen neúměrný tlak na zodpovědnost pracovníků OSPOD.

Je nutná úzká spolupráce s opatrovnickými soudci a jejich edukace v tomto směru.

V případě nutnosti krizové intervence (záchytu dítěte v ohrožení života a zdraví v terénu) za situace, kdy chybí specializovaní přechodní pěstouni (a také celkově je síť přechodných pěstounů nedostatečná), navíc bez stanovení povinnosti pěstounů přijmout do péče jakékoliv dítě v kteroukoliv dobu, při souběžném zákazu umístění dětí do pobytového zařízení, jde zákon proti zájmům dítěte. Představuje v konkrétních případech dětí nemožnost zajistit jejich ochranu a bezpečí vhodným nebo dokonce jakýmkoliv způsobem. Odborníci dlouhodobě působící v oblasti SPOD a NRP se shodují, že je to nejhorší situace pro děti za posledních 40 let! Je nutné ponechat možnost krátkodobě umisťovat děti do 3 let věku do Center komplexní zdravotní a sociální péče (aktuálně dětské domovy pro děti do 3 let). V případě umístění dítěte do PPPD, pak nejvýše do 6 měsíců věku dítěte, kdy je individuální péče prevencí proti opožďování raného vývoje. Delším pobytem v přechodné péči se však zesiluje vazba dítěte na pěstounku a hrozí o to větší dopad ztráty této vazby při dalším přemístění dítěte. Alternativou je pobyt ohroženého dítěte v Klokánku a podobných zařízeních, které dítěti poskytují bezpečí, ale odkud odchod nemusí dítě tak silně citově zasáhnout. Pokud z vyhodnocení situace dítěte vyplývá předpoklad, že umístění dítěte mimo biologickou rodinu bude převyšovat tuto dobu, je nutné, aby pěstounská péče trvala tak dlouho, jak dítě potřebuje.

Je nutné zabývat se také opodstatněnou námitkou soudců, kteří nemají možnost v krátké době zjistit poměry na straně pěstounů na přechodnou dobu v rámci předběžného opatření. Je nutné brát v potaz různou kvalitu pěstounů a možné změny poměrů na jejich straně, které nastanou od doby zařazení do evidence. Soud v opatrovnickém právu je vázán vyšetřovací zásadou, takže může šetření žádat, ale dostává odpověď, že pěstouni být znovu prověřováni nemusí.

4. DŮRAZ NA STABILNÍ A VHODNÉ PROSTŘEDÍ PRO DÍTĚ

Je v zájmu dítěte, aby mohlo být v prostředí, kam bylo umístěno, a kde se citově navázalo, přesně tak dlouho, jak dlouho to jeho situace vyžaduje.

Pěstounská péče na přechodnou dobu (PPPD) je z hlediska vývoje dítěte velmi riziková záležitost. Proto musí sloužit pouze jako krizové řešení aktuální situace dítěte, a to maximálně do 6 měsíců jeho věku, než dochází k emoční vazbě na pečující osobu. V pozdějším věku může u dítěte nastat následné trauma z přerušování vztahu.

Nejmenší děti musí dostat šanci prožít život v trvalé náhradní rodině pokud možno od nejtítlejšího věku.

Systém NRP musí stát na podpoře dlouhodobých pěstounů a zjednodušení cesty k adopci.

Na základě ustanovení § 971 NOZ jsou i starší děti často umisťovány do naprosto nevhodných typů zařízení nikoliv dle jejich reálných potřeb, ale podle aktuálně volných kapacit (např. agresivní, psychiatricky léčené dítě umístěné do běžného DD). Následně jsou často i opakovaně přemísťovány do jiných zařízení. Zde je řešením návrat kompetence rozmísťování dětí s nařízenou ÚV diagnostickým ústavům garantujícím funkčnost spádové sítě svých zařízení a správnost umisťování dětí do odpovídajících typů zařízení dle individuálních potřeb a situace konkrétního dítěte.

5. VYVÁŽENÝ PŘÍSTUP K PRÁVŮM DĚTÍ A PRÁVŮM BIOLOGICKÝCH RODIČŮ

V přístupu k právům dětí a právům biologických rodičů je stále se prohlubující propast. Na jedné straně novela SPOD umožňuje zásah do rodiny bez rozhodnutí soudu, na druhé straně se děti často stávají rukojmím svých rodičů, kterým se při sanování biologické rodiny nenastavují žádné limity.

Práva dětí jsou často upozadována ve prospěch práv jejich rodičů, přesto, že rodiče nevykonávají svoje rodičovské povinnosti a dosud výchovné zásady a péči o děti fatálně zanedbávali.

Navrhujeme omezení rodičovské odpovědnosti po dobu nařízení ÚV (max. 3 roky, lze opakovaně prodloužit) či umístění dítěte do NRP a posílení práv ústavních zařízení a pěstounů při rozhodování v běžných záležitostech týkajících se dítěte – doklady dítěte, lékařská péče, výběr školy a mimoškolních aktivit (nutno jasně specifikovat). Rodičům bude na základě ustanovení § 872 NOZ ponecháno právo stýkat se s dítětem, pokud je to v zájmu dítěte a nebrání tomu jiné okolnosti.

Toto opatření výrazně usnadní život dětem. Často dochází k tomu, že rodiče jsou nedohledatelní, nedostavují se k soudním jednáním, ta se neúměrně prodlužují což je v rozporu se zájmy dítěte, které může být tímto

„Desatero“ návrhů nutných systémových změn ve prospěch ohrožených dětí v návaznosti na negativní dopady reformy systému NRP a péče o ohrožené děti v posledních letech

znevýhodněno (nedodržení termínu přihlášky ke studiu) nebo často ohroženo na svých právech, ať už sociálně či zdravotně (pozdní souhlas s léčebným zákrokem).

6. SNAŽŠÍ CESTA K ADOPCI

Reforma systému péče o ohrožené děti zkomplikovala cestu dítěte k adopci. Je nutné přijmout opatření, která umožní adopci dětí bez zbytečných průtahů, zvláště v případě, kdy rodiče dali souhlas s adopcí. Je nutné omezit počet míst a pečujících osob, přes které dítě cestou do adoptivní rodiny prochází!

Je třeba provést zásadní analýzu naplňování stávajících pravidel pro adopci, z níž mohou vzejít případné návrhy změn zákona. **Je třeba zrychlit proces právního uvolnění dítěte pro adopci v případě, že rodiče o děti nejeví zájem nebo se dopouštěli vůči dítěti hrubého násilí, zanedbávali ho nebo zneužívali, či jinak hrubě porušovali povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti.** Možnost zavedení tzv. „otevřené adopce“ s účastí rodičů. Důsledné dodržování § 819 a 820 NOZ. K odborné diskusi je návrat možnosti rodičům udělit souhlas s adopcí před orgány SPOD.

7. ZEFEKTIVNĚNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE A DOPROVÁZENÍ PĚSTOUNŮ

Novela ZSPOD prohloubila propast mezi PPPD a dlouhodobými pěstouny v neprospěch dlouhodobých pěstounů.

Systém pěstounské péče je potřeba zjednodušit, aby byl dostatečně srozumitelný pro pěstouny, potenciální zájemce o pěstounství (které má motivovat, ne odrazovat), ale i pro instituce, které služby pro pěstouny zajišťují nebo se na nich podílejí. (viz dokument – Revize sítě pěstounů)

Hlavním kritériem dělení pěstounů do jednotlivých kategorií musí být individuální potřeby jim svěřených dětí, jejich počet, náročnost péče o ně s přihlédnutím k osobní a rodinné anamnéze dítěte (výchovným či/a zdravotním omezením dětí, participace biologických rodičů), ale také osobní situace pěstounů, to zda vykonávají běžné občanské zaměstnání, nebo je pěstounství jejich povoláním.

Zrušit s okamžitou platností dělení dlouhodobých pěstounů na zprostředkované a nezprostředkované. Spontánně navázané vazby mezi dítětem a jeho náhradním rodičem mají větší šanci na stabilitu.

Doprovázení pěstounů má být službou pro pěstouny a nemůže být plošně ve stejném rozsahu všem pěstounům vnučováno bez ohledu na to, o kolik dětí a s jakými potřebami pěstoun pečuje, a jakými odbornými kompetencemi a zkušenostmi disponuje. Obsahy sofistikovaných školení jsou pro běžnou populaci pěstounů nepřenositelné do jejich rodin. Daleko více volají po individuálním a kontinuálním provázení pěstounů i dětí psychology nebo terapeutů v dosahu bydliště a poskytování kvalifikované zpětné vazby.

8. ZÁKAZ STIGMATIZACE DĚTÍ VYRŮSTAJÍCÍCH V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Nutnost uznání ústavní péče jako jedné z vhodných forem náhradní výchovy dětí, které nemohou vyrůst ve své biologické rodině, jako součást snahy zajistit ohroženému dítěti bezpečné a stabilní prostředí.

Při odebrání dítěte z rodiny je vždy nutné vyhodnotit jeho možnosti do budoucna, aby dítě nemuselo projít několika zařízeními a/či rodinami.

Zajistit péči o ohrožené děti v náhradní rodině není ve všech případech možné a mnohdy ani žádoucí. Ne všechny děti jsou vhodné do pěstounské péče. Starší děti, které přicházejí do ústavní péče mnohdy na vlastní žádost ani samy nestojí o začlenění do náhradní rodiny, mimo jiné z důvodů negativních zkušeností s NRP. Nemáme dostatek dlouhodobých pěstounů ani pro malé děti a zdravotně postižené či jinak hendikepované děti. Díky mediálním „útokům“ mířeným proti ústavní péči je na děti z dětských domovů pohlíženo negativně.

9. VÍCE KOMPETENCÍ PRACOVNÍKŮM DĚTSKÝCH DOMOVŮ = SNAŽŠÍ ŽIVOT DĚTÍ v ÚSTAVNÍ PÉČI

Je nepřijatelné, aby ústavní zařízení pečující o děti 24/7 po 365 dní v roce neměli žádné pravomoci rozhodovat v zájmu dítěte v běžných záležitostech. Tyto pravomoci jsou ponechávány biologickým rodičům, kteří mnohdy dítě i několik let neviděli a nenaplňují řádně svoji rodičovskou zodpovědnost (viz bod 5).

Zařízení, do něhož bylo dítě umístěno, by mělo vždy být účastníkem soudních řízení (tak jako náhradní rodiče), a to ode dne, kdy je dítě soudně svěřeno do ÚV, za účelem hájení a výkonu práv dítěte v obdobném rozsahu jako má OSPOD z pozice kolizního opatrovníka.

„Desatero“ návrhů nutných systémových změn ve prospěch ohrožených dětí v návaznosti na negativní dopady reformy systému NRP a péče o ohrožené děti v posledních letech

Navrhujeme rozšíření § 971 NOZ, odstavec 4) takto – při nařízení ÚV se zařízení, do kterého je dítě umístěno, s ohledem na práva a povinnosti zařízení ve vztahu k dítěti, automaticky stává vedlejším účastníkem řízení. Při nařízení ÚV či NRP doporučujeme omezit rodičovskou odpovědnost. Argument, že dochází k výraznému zásahu do rodičovských práv není relevantní, protože nyní dochází k výraznému omezení práv dětí (viz bod 5). Do § 973 NOZ navrhujeme doplnit bod d) – si vyžádá vyjádření zařízení, kde je dítě umístěno.

10. **SJEDNOCENÁ PRAVIDLA POSTUPU V OBLASTI SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ**

Je nutné sjednocení metodického vedení orgánů sociálně-právní ochrany dětí ze strany MPSV a zvýšení požadavků na odbornost a praxi při obsazování služebních míst na MPSV v souvislosti s ochranou dětí.

Je také třeba zhodnotit současný přístup jednotlivých krajských úřadů a zamezit tomu, aby se v konkrétních případech dětí postupovalo rozdílným způsobem v každém kraji. **Kraje, jako zřizovatelé DD by měly uplatňovat jednotný přístup vůči ústavním zařízením.**

Navrhujeme proto zhodnotit současný přístup jednotlivých KÚ ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) a posílit jednotné metodické vedení ze strany Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV). Zachovat síť dětských domovů v gesci MŠMT, což garantuje dětem možnost asistence odborníků při řešení jejich nelehké životní situace.

Zástupci nezávislé Skupiny expertů z oblasti sociálně právní ochrany dětí (SPOD), náhradní rodinné péče (NRP) a ústavní výchovy (ÚV), kteří se shodují se stanoviskem obsaženým v tomto podání

- PhDr. Jaroslav Šturma, dětský psycholog
- Mgr. Bohumila Vokáčová, psycholog (práce s dětmi a rodiči, pro klienty OSPOD, školení pěstounů)
- Mgr. Simona Kovářová, klinická psycholožka
- Mgr. Natalie Jeníčková, psycholožka
- Mgr. Blanka Vildová, sociální pracovníce, sociální pedagog
- Anna Pospíšilová, vedoucí OSPOD
- Anna Hlaváčová, sociální pracovníce OSPOD
- Radim Kratochvíl, ředitel DD a ŠJ Plumlov
- PaedDr. Jana Koubová, ředitelka DD Staňkov a předsedkyně Federace dětských domovů ČR - FICE
- Martin Lněnička, ředitel DD Dolní Počernice (Praha)
- Magdaléna Zemanová, dlouhodobá pěstounka - Pěstouni pěstounům z.s.
- Mgr. Kamila Horká – soudkyně Obvodní soud pro Prahu 9
- MUDr. Jitka Chalánková, senátorka
- Alena Lukeszová, ředitelka DD Lichnov
- PhDr. Sofie Wernerová Dimitrovová – ředitelka DD Krásná Lípa, doktorka psychologie, zakladatelka a ředitelka NF Děti a Rodina
- Roman Suda, ředitel DD Nepomuk
- Tomáš Slavata, filantrop, vychoval 4 děti z dětského domova
- Jan Blažek, ředitel DD Tuchlov
- Michaela Chovancová, ředitelka DEJME DĚTEM ŠANCI o.p.s.
- JUDr. Markéta Vaňková, Ph.D., advokát, předsedkyně správní rady DEJME DĚTEM ŠANCI o.p.s.